

KELET-EURÓPAI NÉZŐ

CSEHSZLOVÁKIA

VOJTECH KONDRÓT

Nem turista szemmel

PILLANATKÉPEK EGY MAGYARORSZÁGI ÚTRÓL

A galántai ČSAD buszban nem fűtöttek... azazhogy: nem is lehetett fűteni. Kedvünkben járt viszont az október végi időjárás. És a szívélyes baráti légkör is megtette a magáét! Így indult el tizenöt író Csehszlovákiából, tizenöt pedig Szlovákiából — tapasztalatcserére a legközelebbi szomszédba, Magyarországra. (Ahogy mondom, fűtés nélkül, de az egész héten át végig tartott a belső fűtöttség s nem lankadt az érdeklődés!)

Hivatalosan egy látogatást viszonzoztunk. Egy éve fiatal magyar írók csoportja járt Szlovákiában, ezzel kezdődött... A mi részünkről nem csupán az volt a szimpatikus és egyszersmind szimptomatikus, hogy a szlovák és cseh írók visszaadták a látogatást, hanem az, hogy delegációinkban voltak olyan „örökifjak” is, akik lassan már az élő klasszikusok közé számítanak, mint például az érdemes művész Štefan Žárý. Ez is azt tanúsítja, hogy nem egyszerűen csak kirándulásról volt szó, hanem sokkal többről, olyasvalamiről, ami föltétlenül szükséges, ami elodázhatatlan...

*Bazilika gömbje
keresztjét zöld ökölbe
szorítva emeli.*

Igen, ki más üdvözölhet bennünket Esztergomban, mint a Bazilika, pontosabban Babits sorai?

És ezután lefelé, az égből a földre pillantunk...

*Köztük e fölébredt
csillagos földi égnek
tejútja a Duna.*

A Dunát látjuk (és átellenben) hazafelé — Párkányt. A már több mint harminc éve lerombolt Duna-híd két csonka vége, és a rév (motoros komp jár itt), mely összeköti a két partot. E kézzelfogható jelkép a bevezető — valami átmenet, nem teljest, ideiglenest, hiányost mutat, s elkísért bennünket hosszú-hosszú ideig, tulajdonképpen végig az egész úton.

*Tizen vagy tizenegyen: a kis társaság
az esztergomi dóm-hegyről jövet
az országútra érve egy percre megállt
egy lámpa alatt, — ottan áll ma is —
szélén Babits-csal; hajadonfőtt haladt
kockás kabátban; nem feledtem el
sem őt, sem öltönyét, sem félszeg mosolyát...*

Babitsot idéztük ismét (ezúttal Illyés szavaival). Nem, semmiképpen sem a „győzelem leronthatatlan szobra”, nekem is „csak az a kis útdarab maradt meg emlékemben”. Babits nyári lakja, az emlékszoba és mindenekelőtt Babits versei: az októberi szellős napsütésben, a levegőben, a földön, a fák koronáiban, mindenhol, bennünk.

Visegrádon át jutunk el a Duna-kanyarhoz, ez a Duna „könyöke”, Szentendrére. Történelmi városka, remek (szerb és nem szerb) kiskocsmák, kitűnő antikvárium. De az idő sürget. Esteledik — mi pedig Budapest előtt még jobbra kanyarodunk, a pilisi hegyek felé.

*Rőt hegyek,
rőt Pilis,
októberi szüretben
rőthajú emberek.*

Mintha az idevalósi Gregor Papuček verseivel fogadna bennünket a falu. Pilis-szentkereszt, azaz Mlynky. Miért hívják szlovákul Mlynkynek? Onnan ered ez az elnevezés, hogy itt még nem is olyan régen hegyi vizek hajtotta kicsi vízimalmok, „malmocskák” (Ennyit tesz a szó magyarul — a fordító megjegyzése.) Öröltek. A hegyi forrásokból továbbra is jó ivóvíz fakad — a malmokra már csak a falu neve emlékeztet.

*Szánt Katika, szántogat,
Édesanyja hívogatja.*

*Gyere Kati, gyere haza,
valakinek eladtalak!*

*Eladtalak Janikának,
a gazember zsványnak.*

Ezzel a szlovák népdallal köszöntött bennünket a Gizela Molnárová tanárnő vezette gyerekkórus. Aztán pedig a művelődési ház tágas termében szólaltak meg a népdalok. Javorina, chlapei, javorina... Vyrástla lipka, vyrástla borovička... énekeltek a gyerekek az oly jól ismert dalokat (és a kevésbé ismerteket, amit csak az idevalósiak tudnak), kevert magyar—szlovák népviseletben, és mi tagadás, érezhető magyar intonációval, azon a kicsit különleges, archaikus szlovák nyelven, mely a nyugat-szlovák nyelvjáráásra emlékeztet.

Pilis-szentkereszt jelenlegi lakóinak ősei a török kiűzése után jöttek ide, főként nyugat-szlovák területről. Szlovák mivoltukat megőrizték, s így a kétezres lélekszámú község lakosainak több mint kilencven százaléka ma is szlováknak tartja magát. (Az érdekesség kedvéért: az 1970-es népszámlálás alkalmával 21 176-an vallották magukat szlovák nemzetiségűnek Magyarország területén. Persze, ha bizonyos tekintetben pontos is ez a szám, más tekintetben torzít. Valóban nehéz eldönteni néha, melyik nemzetiséghez tartozik valaki, főleg ha nagyon szerteágazó a családja. Különösen pedig népszámláláskor, amikor a dolgok kisebb-nagyobb mértékben leegyszerűsödnek. Úgyhogy alighanem pontosabb az a becslés, amely a magyarországi szlovákok számát mintegy százezerre teszi.) De maradjunk Pilis-szentkeresztben, vagy „Malomkán”, ahogy itt mondják. Büszkélkedtek jól működő szlovák klubjukkal, felnőtt kórusukkal, a pávakörrel, amely nemcsak a Magyar Televízióban lépett fel, hanem Túrócszentmártonban is. A honismereti szakkörrel, melynek tagjai népdalokat, népmeséket, közmondásokat gyűjtenek, továbbá a népi kultúra tárgyi emlékeit, azzal a távlati céllal, hogy múzeumot alapítanak! Meglátogattuk a szlovák könyvekkel jól felszerelt helyi könyvtárat is. Az általános iskolában napi egy órában tanítják a szlovák nyelvet, és délután a tanulószobán is van szlovák foglalkozás. Minden osztályban láttunk szlovák gyermekfolyóiratokat, egy-egy számból több példányt is.

És folytathatnánk így tovább. Minden törekvés egy cél felé vezet: a kétnyelvű-

ség nyilvánvalóan mind az egyénnek, mind a közösségnek haszonnal jár. A fő feladat ez marad a jövőben is, a fiatal nemzedéknek — elsősorban nekik — a magyar mellett a lehető legtökéletesebben el kell sajátítania anyanyelvének irodalmi változatát is, annál inkább, mert a szlovák nyelv bizonyos értelemben híd a többi szláv nyelv felé is.

*Oly szép a mi nyelvünk, mint az örök természet,
ezer tarka virág illatozik benne
csermelyhangan száll az ajkakon az ének,
szent dallamhullámmal árad a szívekbe.*

(Sok ilyen és hasonló verset találhatunk a Výchonky „Hajtások” című antológiában. A magyarországi szlovák költők szemében az anyanyelvhez fűződő viszony elsőrendű kérdés. Tegyük hozzá a tájékoztatás kedvéért, hogy a kötet elbeszéléseit Michal Hrivnák és Pavel Kondač, a verseket Juraj Marik, Gregor Papuček — tőle származik az idézet —, valamint Alexander Kormos írta. És tegyük hozzá azt is, hogy az utóbbi két költő legjobb verseinek irodalmi színvonala egyetemes szlovák viszonylatban is figyelemre méltó.)

Éjjel volt már, amikor elhagytuk a falut és kedves, dolgos, szlovák érzületű lakóit. Arra gondoltunk, ma már nem történhet meg, ami tizenegynéhány évvel ezelőtt vagy régebben, hogy az autóbuszban így szólt az egyik utas a mellette ülőre: „mit gágogsz itt tótul?” Ma itt mindenkinek egyenlőek a jogai és a kötelességei. Ahogy Kádár János elvtárs mondta: „A XX. században a nemzeti ségi kérdést nem lehet XIX. századi módszerekkel megoldani. Az egyedül járható út ma Európában a nemzetek együttműködésének a fejlesztése. A kisebbség sorsa elválaszthatatlan a többség sorsától. A szocializmus a nemzeti ségi kérdést is végérvényesen megoldja, oly módon, hogy az egész közösségnek, tehát a nemzetiségeknek is szabad fejlődést biztosít.”

Persze Budapest nevezetességeinek a megtekintése sem akármilyen élmény (különösen azoknak, akik először látják) — még autóbusból és a legnagyobb ködben is. Mégis, a Hiltonnál vagy a Halászbástyánál is nagyobb hatást tett ránk a Munkásmozgalmi Múzeum, amely az egyik legszebb, legmodernebb, legteljesebb ilyen jellegű gyűjtemény. Természetesen bennünket főként a közös történelmi kapcsolatok érdekeltek, már ami az utóbbi száz év önálló forradalmi munkásmozgalmát illeti, és mindenekelőtt az irodalmi törekvések: hogy miképpen kapcsolódott bele a haladó magyar irodalom a forradalmi eseményekbe.

Babits versének kézirata az 1912-es vérvörös csütörtökről, május 23-ról:

*Pest utcái között rohanó nép, puskalövések,
rendőr, tört üvegek, népszava, forradalom.*

Ady verse: Rengj csak, Föld!

Tóth Árpád 1919. április elsejei költeménye az új istenről, a vörös, proletár istenről:

*A véres földnek vére szülte Őt,
A sok kiomlott, sűrű, keserű
Vér összeállt a fájó földeken,
Testté tapadt, alakká tornyosult,
Vérszínű, nagy mezítelen alakká,
Ki országlépő-tágra tárja lábát
S földet rengésre tépő hangja zeng
Piros Keletről a sápadt Nyugatnak:
„Ím eljöttem!*

Eljött a Vörös Isten!”

Azután pedig a fehérterror időszaka, majd a közelgő fasizmus előjelei — Radnóti Miklós versvázlatai.

*Oly korban éltem én e földön,
mikor az ember úgy elaljasult,
hogy önként, kéjjel ölt, nemcsak parancsra,
...mikor besúgni érdem volt,
s a gyilkos
az áruló, a rabló volt a hős.*

A történelem filmje gyorsan pereg, egészen napjainkig... Két nyugdíjas szólít meg minket, a múzeum dolgozói, egyikük hentessegéd volt valahol Érsekújvár mellett, a másik egy pozsonyi csapatban futballozott. Úgy beszélnek velünk, mint ott-honiakkal. Ez jólesik! Kint eközben fölszállt a köd — és belül is valami hirtelen világosabb lesz...

Estefelé a Bajza utcában fogadnak minket. Az írószövetségben. Éppen előttünk járt itt az NDK fiatal íróinak delegációja, most pedig a velünk való találkozásnak örvend a fiatal irodalommal foglalkozó írószövetségi titkár, Fábíán Zoltán és a többi (fiatal és idősebb) magyar kolléga: költők, prózaírók, publicisták, nagyobbrészt a Fiatal Írók József Attila Körének tagjai. Beszélgetni igazán van miről. Így azután Karol Wlachovský, aki magyarról fordít szlovákra és a „mi magyarunk”, Batta Gyuri, aki éppen ellenkező irányban, szlovákról magyarra fordít, nem pihenhet egy percre sem.

A fiatal magyar irodalom jelenleg igazán mozgásban van (Mozgó Világnak hívják a nemzedék reprezentatív, kéthavonta megjelenő folyóiratát). Tegyük hozzá, hogy a mozgás iránya nem csak befelé mutat, hanem kifelé is. Nyitott ez az irodalom, van mit mondania a világnak is, és nekünk is, a szomszédoknak. Így tehát nem meglepő, hogy a fiatal magyar írók kezdeményezésére jött létre két éve a szocialista országok fiatal íróinak első találkozója Magyarországon, és egy évre rá a második, Moszkvában. Hiszen Keleti Golfáram címmel is fiatal magyar barátaink jelentették meg két évvel ezelőtt a szocialista országokat bemutató irodalmi riportgyűjteményüket. És ennek az érdekes kezdeményezésnek lesz folytatása is. Önálló kötetet kívánnak szentelni az egyes szocialista országoknak, színvonalas fordításokkal akarják bemutatni a fiatal költőket, írókat és esszéistákat — átfogó képet szeretnének adni az illető országról a fiatal alkotók írásainak tükrében. (Nálunk ezt a célt kívánja szolgálni az a fiatal magyar költők verseiből készülő antológia, melyet a pozsonyi Smena Kiadó gondoz.)

Hírös város az Alföldön — Kecskemét, hírét még jobban öregbíti a naiv művészet múzeuma. Az egykori falusias jellegű város „cifra palotáival” (kecskeméti jellegzetesség ez, cikornyás, cifra homlokzatú házak) most modern, nyolcvanezer lakosú város, nagyobbrészt feldolgozó ipari üzemekkel. (A kocsmában finom, friss meleg fasírtot kaptunk és kitűnő, kimért barackpálinkát, meg könnyű homoki bort, pusztamérgezi rizlinget — de nem erről van most szó!) Egy egyszerű, átalakított városi parasztházban találjuk a múzeumot. Fehérre meszelt falak, kis szobácskák teszik intimebbé és hitelesebbé a kiállítást. A látogató itt egyszeriben úgy érzi magát, mint odahaza, falun a nagymamánál. A tiszta szobában, a konyhában, a kamrában, a pincében, a padláson. Képek, szobrocskák — mintha emberemlékezet óta itt lennének, mintha élnének, megelevenednek előttünk. A téli képekről szél fúj, a nyáriakról meleg szellő. A fa melegít, a kő hűsít. Katalógusokat és színes reprodukciókat vásárolunk, de elsősorban a szemünkben-szívünkben visszük el mindazt a szerény szépséget, melyet az egyszerű emberek dolgoz kezei alkottak akkor, amikor már végeztek a szokásos mindennapi, egész heti, egész évi dolgukkal, sőt nagyobbrészt életük munkájával.

Özvegy Czene Jánosné önvallomásából: „Zsellércsaládból származom. Tízéves koromban már szolgálni kellett menni. Későn mentem férjhez. Gyermeünk nem volt. A sorssal sohasem békültem meg. Öt évig titokban próbáltam festeni. Ellene volt az uram, de mások dicsérték. Azon igyekeztem, hogy valami maradjon utánam.”

Palcsó Mária esete is hasonló. Fiatalon festeni kezdett, huszonhat évesen hozzá-

ment egy szobafestőhöz, és harmincnyolc évig nem fogott ecsetet a kezébe, míg azután a legyűrhetetlen vágy erősebbnek nem bizonyult az összes fogadalomnál. „Most már gyakrabban festek, minden a lelkemből fakad. Szeretem a színeket, különösen a világos színeket. Addig festek, amíg a lelkem látja a színeket, amíg nem vész el tőlem a látomás.”

Szobáról szobára sétálunk — az egyik életből a másikba, és arra gondolunk, hogy mit mondott ötven esztendővel ezelőtt Móríc Zsigmond a vasárnapi festőkről. Benedek Péterre nézett, de mindenkit látott: „Figyeltem, amíg dolgozott. Mint a szőlőmunkás, aki metszőkéssel jár a tőkék között, megvizsgál minden ágat s mindent eltávolít, ami csak fölösleges.” Megtisztulva, ünnepi hangulatban, jobb emberként távoztunk — és tulajdonképpen mi egyebet akar a művészet (naiv vagy nem naiv), ha nem éppen ezt...

A Forrás szerkesztőségébe mentünk. A Forrás című kecskeméti folyóirat fennállásának tizedik évfordulóját ünnepli. A forrás intenzitása és bősége pedig nemhogy nem apadt azóta, hanem növekedett. Mint minden vidéken megjelenő lapnak (Alföld, Napjaink, Tiszatáj és a többi), a Forrásnak is megvan a maga sajátos helye, jellegzetessége. Mindenekelőtt a szociográfia műfaja. Elsősorban saját megyéjük problémáival foglalkoznak, de országos kérdésekkel is. Alkotó módon folytatja a szerkesztőség a harmincas-negyvenes évek népi írói mozgalmának szociológiai irányzatát. A jelenlegi falukutatók is azon fáradoznak, hogy munkájuk szociológiai szempontból is pontos, ugyanakkor kiváló színvonalú szöveg is legyen. Tekintélyes budapesti szerzők is közölnek itt szociográfiai írásokat. Így természetes, hogy az országos szociográfiai tanácskozásokat elsősorban itt rendezik, Kecskeméten.

A Forrás alkotóival való találkozástól felfrissülve folytatjuk utunkat az Alföldön, Kiskőrös felé, Petőfi szülőhelyére tartunk. A legnagyobb magyar költő anyai ágról szlovák származású volt. De hagyjuk a béka-egér harcot, hogy ki és miként... Tényként fogadjuk el, hogy magyar volt az anyanyelve, hogy költészete nem egy szlovák költőre volt hatással (a szó legjobb, legnemesebb értelmében), hogy nem egy szlovák költőt ösztönzött kitűnő fordításokra, és hogy — végül is — Kiskőrösön is tanítanak szlovákot az általános iskolában... S talán még valami... A helybéli mesterek, „ezermesterek”, magyarok és szlovákok örömmel készítenek valamit vagy javítanak ezt-azt a múzeumnak. Csak úgy, jó szóért és köszönetért! Úgy mondják, Petőfi tiszteletére.

Szeged. Magyar királyi börtön. Itt töltött egy évet Svätözar Hurban Vajanský (a magyar nemzet elleni állítólagos uszítás miatt). Ez ma már csak a múlt, sőt a régebbi múlt szimbóluma. A Tisza menti város nekünk Juhász Gyula városa, mindmáig aktuális, jelképes soraival „A Munkásotthon homlokára”:

*Dolgozni, föl, mind lankadatlan,
Amíg az élet fénye ég!
Hirdessük: itt nem boldogul más,
Csak, aki alkot, aki munkás!*

Igen, ezzel a munkaszeretettel, tettvágygal és felelősségérzettel találkozunk az itteni irodalmi folyóirat, a Tiszatáj szerkesztőségében. Igazán kitűnő folyóirat — minden udvariaskodás nélkül mondom. Immár több mint harminc éve jelenik meg, most ötezer példányban, valóban hagyományról beszélhetünk. Ajtaja nincs zárva senki előtt, ellenkezőleg: nyitva van mindenkinek. Többek között rendszeres rovata a Kelet-Európai Nézó, figyelemmel kíséri a szerkesztőség a magyarból a szomszédos népek nyelvére fordított írásokat (és viszont), összeállításokat közölnek az egyes baráti országok irodalmából. Lengyel, román, bolgár után most szlovák és cseh összeállítás van előkészületben. Az itteni látogatásnak természetes — és mindkét félnek hasznos — betetőzése volt a szegedi tanárképző főiskola szlovák szakos hallgatóival való találkozás. Ők fogják majd folytatni ezt a megkezdett utat pedagógusi hiva-

tásukban, ők váltják majd tettekre a szavakat. A nagy szavakat legalább kis tettekre, így nyeri el minden az értelmét és a jelentőségét. Bacsa Pál professzor és a többi oktató türelemmel, de céltudatosan vezetik őket a cél felé.

Nem, nem akarom én (még egy utószó erejéig sem) idillikusan befejezni ezt az írást. Tény, hogy Kassák, Weöres vagy Illyés szlovák fordításai, azaz Rúfus és Válek magyar fordításai (akár itt, akár ott) nem keltenek olyan visszhangot, mint bármelyik említett költő angolra, franciára, németre, svédre vagy hollandra való fordítása (ezt bizonyította nemrégiben a Petőfi- és az Ady-évforduló is). Nem arról van szó természetesen, hogy ezek világnyelvek-e vagy sem, illetve, hogy a szlovák és a magyar nem világnyelv. Mélyebb gyökerei vannak mindennek, s e gyökereket igyekszünk rendre kivagdosni — még alaposabb ismerkedéssel, újabb és újabb fordításokkal és talán olyan akciókkal is, mint a mi utazásunk.

MOST — szlovákul azt jelenti: teraz. HÍD — szlovákul: most. Van ebben némi nyelvi szimbolika. Mikor lenne a HÍDépítésnek jelentősége, ha nem MOST — és nem itt?

MÁNYOKINÉ KOVÁCS ANNA fordítása

Magam mentségére

(Jegyzet)

Bennünket, akik néhanapján valamiféle nyilvánosság előtt próbáljuk elmondani, leírni gondolatainkat, általában az a hiúság táplál, hogy akadnak esetleg olvasói sorainknak. Még azt is el tudjuk képzelni — bocsánatos bűn talán —, hogy ezek az olvasók véleményt formálnak az általunk elmondottokról. Így talán érthető aggodalmam: miként vélekedhetnek azok, akik elolvasták a Tiszatáj idei 4. számában „Széljegyzetek Vladimir Mináč »Összefüggéseihez«” címmel megjelent írásomat, hiszen — technikai okokból — szövegemből általam lényegesnek tartott jelzők, passzusok maradtak ki, s ezzel néhány ponton alaposan megváltozott cikkem értelme, szándékommal nem egyező következtetésekre juthat az olvasó.

Ezért élek a szerkesztőség szíves nagylelkűségével, és megkísérlem eredeti álláspontomat röviden kifejteni e kérdésekről. Megkísérlem annak ellenére, hogy az eredeti szöveg épsége így nem áll vissza, mert a kiragadott mozzanatok természetesen csak a gondolatmenet egészébe illesztve értelmezhetők.

Föltűnhetett például, hogy Lenin és Rosa Luxemburg emlékezetes polémiáját fölidézve „hallgattam” a vita tartalmáról. Mintha enyhíteni akartam volna Lenin bírálatának életét, aki azért marasztalta el vitapartnerét, mert az nem volt képes megérteni a nemzeti kérdés jelentőségét a munkásosztály harcában. Vladimir Mináč esszéiről szólván fontosnak tartottam azt is elmondani, hogy a nemzeti múlt vizsgálata, az önismeret fokozódó igénye nem tekinthető elszigetelt jelenségnek, nemzetközi tendenciáról van szó. A sajátos vonások keresése nem jelent szükségképpen tudománytalanságot, objektív vizsgálatukra számos lehetőséget biztosít a kulturális antropológia, az etnoszociológia és más diszciplínák. Világszerte megfigyelhetjük az etnikai identitás iránti érdeklődés fokozódását.

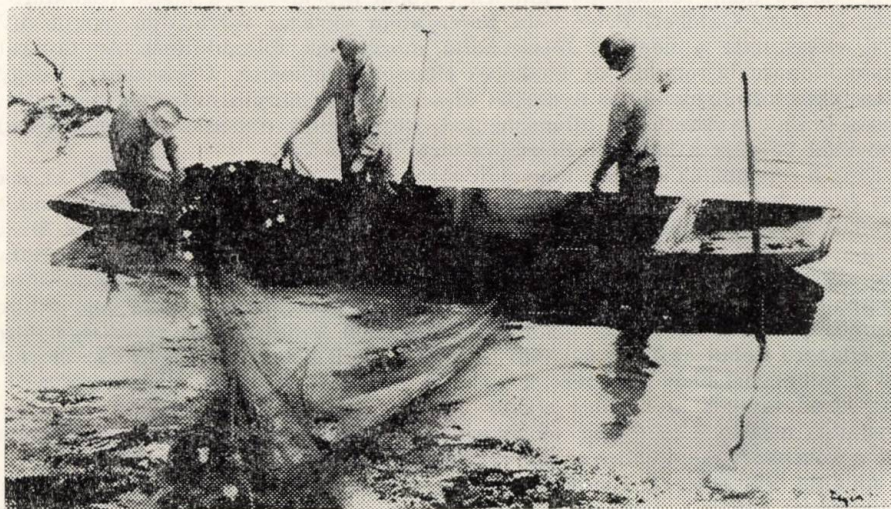
A szlovák nemzeti tudat — Kelet-Közép-Európában nem egyedülálló módon — ismert történelmi okok miatt görcsökkel küzdött, megértéséhez tudnunk kell, hogy a megkérdőjelezett (nyelvi, állami) önállóság a szlovákság múltjának egyik legfájóbb komplexusa. Mináč esszéiről azt is elmondtam, hogy némelykor túlzott determiniz-

mussal vizsgálják a kis népek cselekvési lehetőségeit. Nézetem szerint ez pedig öngigazolásához vezethet, a nemzeti önismeret kialakulását nehezítheti. Érvelése azt sugallja ugyanis, hogy aki csak elviselője a történelemnek, annak felelőssége sincsen.

Jóval élesebben elkülönítettem a szlovák szerző első történelmi tárgyú esszéjét, az *Itt egy nemzet élt* a másodiktól, és főleg a Hurbanról szóló harmadiktól. 1965-ben magyarul is megjelent ez az írása, melyet inkább publicisztikának, mint esszének nevezhetünk. Ez persze nem menti elfogultságait — amit akkor többen szóvá tettek Csehszlovákiában és Magyarországon is —, amelyekből különösen az első változatban volt szaporán, az 1976-ban közreadott gyűjteményes kötetben már jócskán enyhített rajtuk. Az *Itt egy nemzet él* érvelése vagdalkozó volt, szemlélete elfogult. Ha ezt kellőképpen nem tudatosítjuk, nem érzékelhetjük pontosan szemléletének megváltozását, az azóta megtett utat.

Félreérthető, amit a szláv nacionalizmusról lehet olvasni a nevem alatt megjelent írásban, úgy tűnhet föl, bűneit enyhébbnek tartom. Nézetem szerint Kelet-Közép-Európában csak egy tisztességes kiindulópontunk lehet: a nacionalizmusok egyformán elítélendők s mindegyik rovásán van elegendő (történelmi adalék sajnos van hozzá bőven). Éppen ezért úgy vélem, hasznosabb és fontosabb a messzi jövőbe tekintő utópiák helyett számon kérni bírálókat, a kizárólagosság cáfolatát — ahogy eredetileg írtam — napról napra, nálunk és odaát is.

KISS GY. CSABA

FEJÉR CSABA: HALÁSZOK